

İNSANLIĞIN OLAĞAN DURUMU “SAVAŞ” Ve BİR MEDENİYET HÂLİ “BARIŞ” ÜZERİNE

*Dr. Bülent ŞENER**

Özet

Çok eski çağlardan bu yana savaş, insan topluluklarının, devletlerin, birbirlerine karşı azımsanmayacak ölçüde kullandıkları bir dış politika aracı olagelmıştır. Uluslararası sistemde tüm devletlerin üstünde bir üst gücün bulunmaması nedeniyle güvenlik ikilemi içinde yaşayan devletler, kendi güvenliklerini tahkim etme ve güçlerini arttırmanın peşindedirler. Uluslararası sistemin bu anarşik yapısı devletleri varlıklarını sürdürebilme sorunuyla karşı karşıya bırakmaktadır. Bu yapı içerisinde devletler çeşitli ittifaklar ve koalisyonlar kursalar bile, varlıklarını sürdürmek için temelde kendi olanaklarına dayanmak zorundadırlar. Neticede, sürekli olarak devletlerarası güvensizlik, rekabet ve çıkar çatışmalarına sahne olan bu yapıda çatışmaların nihai çözümü de (egemen ve bağımsız devletler, aralarında arabuluculuk yapabilecek bir üst otorite tanımadıkları için) ancak savaşla gerçekleşmektedir. Yani savaş olgusu bizatihi devlet olmanın tabiatı gereği (egemenlik ve bağımsızlık) yapısal ve ontolojik bir gerçekliktir ve çağlar boyunca da bu hiç değişmemiştir. Dün olduğu gibi bugün de kaba güç ve çıkar, uluslararası ilişkilerin hâlâ en önemli ögesi olmaya devam etmektedir. Uluslararası politikada hemen her devlet yaşamsal çıkarları söz konusu olduğunda son kertede güç kullanabilmekte, savaşa başvurabilmektedir. İnsanlığın yazılı tarihinin 3500 yılının yalnızca 270 yılında savaş görülmemesi de uluslararası ilişkilerdeki savaş olgusunu tüm çıplaklığıyla yansıtmaktadır. Dolayısıyla savaş olgusu insanlık tarihinin olağan ve düzenli deneyiminin bir sonucudur ve en istikrarlı sistemler bile son kertede savaşı –ya da daha iyimser bir yaklaşımla söylersek– çatışmayı dışlamamaktadır. Diğer bir deyişle, uluslararası ilişkilerde savaş olağan, barış ise istisnadır. Kaldı ki, bir disiplin olarak Uluslararası İlişkiler’in doğuşunun, varlığının ve gelişiminin temelinde de “savaş” ve “barış” olguları yer almaktadır. Bu çalışmada, siyasal düşünce tarihinde savaş ve barış olgularına yönelik yaklaşımlardan hareket edilerek, uluslararası sistemin anarşik yapısıyla savaş olgusu arasındaki ilişki üzerinden bir değerlendirme yapılacaktır.

Anahtar kelimeler: Savaş, Barış, Uluslararası sistem, Realizm, Güvenlik ikilemi

* Karadeniz Teknik Üniversitesi İİBF Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

AN ANALYSIS ON “WAR” AS THE USUAL CONDITION OF HUMANITY AND “PEACE” AS A STATE OF CIVILIZATION

Abstract

Since ancient times, war has been used as a foreign policy tool by societies and states against each other to a substantial extent. As there is no supreme power above states in the international system, states trapped in the security dilemma seek to strengthen their security and to increase their powers. This anarchic structure of the international system confronts states with the problem of sustaining their existence. Even though states form various alliances and coalitions within this structure, they basically have to rely on their own resources in order to maintain existence. Consequently, within this structure of constant insecurity, competition and conflicting interests among states, the final solution (since sovereign and independent states do not recognize any mediating supreme authority) is attained only through war. In other words, the phenomenon of war is a structural and ontological reality due to the nature of statehood itself (sovereignty and independence) and this fact has never changed throughout ages. Today, as in the past, brute force and interest still continue to be the most important elements of international relations. In international politics, when it comes to vital interests of the state, almost every state can use force and resort to war in the last instance. The fact that war had not been seen for only 270 years of the 3500 years of written history of humanity clearly reflects the phenomenon of war in international relations. Therefore, the phenomenon of war is a result of the usual and regular experience in the history of humanity. In the last instance, even stable systems do not exclude war or – to put it in a more optimistic approach – conflict. Stated in other words, in international relations war is usual, whereas peace is an exception. Moreover, the concepts of “war” and “peace” lay on the basis of the emergence and development of International Relations as a discipline. Departing from approaches to the phenomenon of war and peace in the history of political thought, this study will offer an analysis through the relationship between the anarchic structure of the international system and the phenomenon of war.

Key words: War, Peace, International system, Realism, Security dilemma

Giriş: “Savaş” ve “Barış” Olguları

Yeryüzünde “savaş” ve “barış” olgularına ilişkin söylenmedik ya da yazılmadık pek bir şey herhalde kalmamıştır. Çok eski çağlardan bu yana savaş, insan topluluklarının, devletlerin, birbirlerine karşı azımsanmayacak ölçüde kullandıkları bir dış politika aracı olagelmıştır. İnsan topluluklarının ve devletlerin birbirlerini istedikleri yönde davranmaya zorlamak için kullandıkları çeşitli araçlardan biri olmasına rağmen, doğrudan insan hayatına yönelik bir nitelik taşımasından dolayı savaş olgusu insanlık tarihinde çok fazla tartışma konusu olmuştur. Buna rağmen, insanoğlunun “savaşı önleme” ya da “barışı kurma/koruma” konusundaki arayışları bir nihayete ermiş değildir ve erebilecek

gibi de görünmemektedir. Zira, insanlığın yazılı tarihinin 3500 yılının yalnızca 270 yılında savaş görülmemesi, uluslararası ilişkilerdeki savaş olgusunu tüm çıplaklığıyla yansıtmaktadır.¹⁰⁶²

Şüphesiz, savaşın niteliklerine ve türlerine ilişkin pek çok şey söylenebilir. En genel anlamıyla savaş, bir devlet veya devletler grubunun, diğer bir devlet veya devletler grubuna karşı askeri güç kullanarak diplomatik yollarla çözümlenemeyen sorunlarını çözmeye çalışması anlamına gelir. Diğer taraftan, savaşın nedenleri gibi; savaşın türlerini de çeşitli kriterlere göre sınıflandırmak mümkündür. Savaşlar, yoğunluk derecelerine göre “sınırlı savaş” ve “topyekûn savaş” olarak ayrılabilir gibi; kapsadıkları coğrafi alan itibarıyla da “yerel savaş” ve “genel savaş” olarak da ayrılabilir. Aynı şekilde, savaşlar, kullanılan silahların türlerine göre de konvansiyonel savaş, sınırlı nükleer savaş, stratejik nükleer savaş, kimyasal savaş, biyolojik savaş gibi sınıflandırılabilir. Diğer bir deyişle, savaş, nükleer silahların kısıtsız kullanılabilceği bir ortamdan; şiddetin, coğrafi bölgenin ve hedeflerin tahdit edildiği bir sınırlı ortama kadar geniş bir spektrum içerisinde cereyan edebilir. Öte yandan, politik bir amaç güden organize olmuş grupların silahlı mücadelesi de bir savaş çeşididir; organize olmuş grupların ayaklanmalarına, gerilla faaliyetlerine ve terör eylemlerine karşı girişilen mücadele de (düşük yoğunluklu çatışma/gayrinizami harp/low intensity conflict) bir savaş çeşididir.

Öte yandan, toplumlar arasındaki savaşları “meşrulaştırma”, “hukukileştirme” ve “ahlakileştirme” çabaları da siyasi düşünce tarihinde kendine önemli ölçüde yer bulabilmiştir. Antik Yunan ve Roma medeniyetlerinden, Eski Çin ve Hint uygarlıklarına; en pasifist öğretilerden tek tanrılı dinlere kadar savaş olgusu, insan toplulukları arasındaki sorunları halletmede ve düşmana karşı mücadelede azımsanmayacak ölçüde geçerlilik ve meşruiyet bulmuştur. Üç büyük tek tanrılı dinde, şiddeti ve savaşı hem yeren hem zorunlu gören görüşler mevcuttur. Örneğin, Musevilik’te “barış içinde yaşama”ya duyulan özlemle, başka toplumlardan gelen saldırılara karşı kendi topraklarını korumak için şiddete duyulan ihtiyaç yan yanayken; İslamiyet’in hızla yayıldığı ilk dönemlerde “dar ül-İslam” (İslamiyeti kabul etmiş bölgeler) ve “dar ül-harb” (İslamiyeti kabul etmemiş ve savaş halinde olunan bölgeler) şeklindeki öğretiyle, savaş olgusu da İslamiyet’in yayılması açısından kutsal bir nitelik (cihad çağrısı) kazanmıştır. Hristiyanlık’ta da, İslam’daki cihad kavramına benzer şekilde, Saint Ambrose ve Saint Augustine tarafından geliştirilen “haklı savaş” (jus ad bellum) öğretisi Ortaçağ’daki Haçlı Seferleri’ne kaynaklık etmiştir. Öte yandan Ortaçağ dünyasında savaş olgusu, “benzemezlerin mücadelesi”nin (Hristiyan –Müslüman ve Hristiyan–Yahudi mücadelesi) bir görüntüsü olmakla birlikte, “benzerlerin mücadelesi”nin de (feodalite ve Hristiyanlık içi savaşlar, İtalyan şehir devletleri arasındaki savaşlar) önemli bir yansıması olmuştur.

¹⁰⁶² Bozkurt Güvenç, “Barış Kültürü mü? Yoksa Barış İçin Kültür mü?”, *Cogito*, 3/Kış, (1995), 25.

Teoride de savaş, dış politikanın gerçekleştirilmesinin araçlarından biri olarak kabul edilmiştir. Nitekim, ünlü savaş kuramcısı Clausewitz de “savaş, politikanın başka araçlarla sürdürülmesidir” diyerek bu gerçekliğe işaret etmiştir. Bu anlamda savaş en eski uygarlıklardan bu yana, en kısa, en kestirme ve doğrudan sonuç almaya yönelik bir araç olarak görülmüştür. Devletler, dış politikalarındaki amaçlarına ulaşmak için çeşitli araçlardan yararlanırlar ve bu araçlar, dış politika amaçlarının gerçekleştirilmesine ya da gerçekleştirilememesine göre zamanla değiştirilebilirler. Savaş, bu araçlar arasında –bir askeri araç olarak– en son başvurulması gereken araç olarak ifade edilmektedir. Bu anlamda, devlet savaşa, dış politikasındaki amaçlarına ulaşmak için, diğer tüm araçları denedikten sonra ve bunlardan sonuç alamadığı taktirde başvurmaktadır. Zira savaş, askeri araçlar arasında en ileri derecede olmaktadır. Ancak, uygulamada kimi zaman, dış politika araçları arasında belli bir sıralama/hiyerarşi gözetilmediği görülmektedir. Askeri araçlar, kimi zaman, diğer araçlar hiç denenmeden ve öncelikli kullanılmaktadır. Bu anlamda savaş, en kısa, en kestirme ve doğrudan sonuç almaya yönelik bir araç olarak düşünülmektedir.

XV. ve XVI. yüzyılın siyasal düşüncesinde büyük izler bırakan Machiavelli, savaşı doğal bir dış politika aracı olarak görürken; Hegel de savaşı devlet egemenliğinin en yüksek derecedeki görüntüsü olarak görmektedir. XVII. yüzyılda Hugo Grotius (1583–1645) ise ortaya koyduğu “doğal hukuk” görüşüyle savaşa ilişkin yeni bir bakış açısı geliştirmiştir. Uluslararası hukukun kurucu babası olarak kabul edilen Grotius 1625’te yayınladığı *De jure Belli Act Pacis* (Savaş ve Barış Hukuku) adlı eserinde, devletlerin yetkilerini sınırlayabilecek tek şeyin doğal hukuk olduğunu, doğal hukukun ise diğer hukuklardan farklı olarak din üzerine değil, mantık üzerine kurulu olduğunu ileri sürerek; savaşların nasıl önlenebileceğine ve düzenlenebileceğine ilişkin değerlendirmeleriyle savaş ve barış hukukunun ilk temellerini atmıştır. Savaşları doğal durumun bir parçası olarak gören Grotius, savaşta bütün kanunların yürürlükten kalktığı görüşünü eleştirmektedir. Tam tersine, barış zamanında geçerli olan kanunların, savaş sırasında da geçerli olmasını savunan Grotius’a göre, savaş ancak haksızlığa uğramış birini veya ülkesini savunmak ve hukuk ihlalini önlemek amacıyla yapılırsa meşru veya haklı olabilir.¹⁰⁶³

“Savaş”ın Nedenleri ve Tarihsel Arkapları

Savaşı anlamının yolu, onun nedenlerini saptamaktan geçmektedir. Ne var ki, savaş oldukça karmaşık bir konudur ve tek bir nedensellik zinciri içerisinde açıklanabilmesi mümkün değildir. Nicholas S. Timasheff’in *“herhangi bir şeyin savaşa neden olması mümkündür, ancak hiçbir şey kesin olarak savaşa neden*

¹⁰⁶³ Yıldırım Torun, *Hugo Grotius’un Hukuk ve Siyaset Felsefesi*, (İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2005), 80.

*olmaz*¹⁰⁶⁴ ifadesi bu gerçeğin altını çizmektedir. Şu ana kadar uluslararası ilişkiler disiplinde de üzerinde anlaşılabilen belki de tek nokta, savaşların ortaya çıkışını tek bir nedene bağlamanın imkânsızlığıdır.¹⁰⁶⁵ Savaşın nedenlerini yazarlar farklı şekillerde ele almaktadırlar. Örneğin, Quincy Wright, *A Study of War* (Savaşa Dair Bir Çalışma) adlı eserinde, savaşın nedenleri konusunda, teknolojik düzey, hukuksal yapı, sosyo-politik örgütlenme ve kültürel olmak üzere dört temel boyutta meseleyi ele alıp savaşın nedenlerini incelerken¹⁰⁶⁶; benzer şekilde, Karl W. Deutsch ve Dieter Senghass de, siyasal ve toplumsal kurumlar, hukuksal ve teknolojik yapı, kültür ve değer sistemi boyutlarında savaşın nedenlerini incelemektedir.¹⁰⁶⁷ Diğer taraftan K. J. Holsti, *Peace and War: Armed Conflicts and International Order 1648–1989* adlı çalışmasında, 177 savaş üzerinden bir değerlendirme yaparak savaşın nedenlerini belirlemeye çalışmıştır. Buna göre söz konusu dönemde savaşlara neden olan konular şunlardır: Toprak, stratejik toprak, sınır, ulusal kurtuluş/devlet yaratma, ayrılma/devlet yaratma, ulusal birleşme/tahkim, imparatorluk oluşturma, ticaret/denizcilik, ticaret/doğal kaynaklar, sömürgecilik rekabeti, dışarıdaki vatandaşlarını koruma/ticari çıkarları koruma, dindaşları koruma, soydaşları koruma, etnik/dini birleşme/irredantizm, müttefike destek/yardım, ideolojik yardım, hükümetler, devletin/imparatorluğun birliği, anlaşma şartlarını kabul ettirme, bölgesel hâkimiyet, hanedanların ayrılışı, devletin/rejimin varlığı, özerklik, güç dengesi.¹⁰⁶⁸

*Leviathan*¹⁰⁶⁹ adlı eserinde, insanın kendi varlığını ayakta tutma ve sürdürme güdüsünün tüm eylemlerini belirlediğinden yola çıkan ve insanın doğasını alabildiğince çıkarıcı kabul eden Thomas Hobbes (1588–1679), insanlar arasındaki mücadeleyi diğer bir deyişle “savaş” olgusunu üç nedene bağlamaktadır:

- i) Güvensizlik
- ii) Rekabet
- iii) Herkesten üstün olma tutkusu¹⁰⁷⁰

¹⁰⁶⁴ Kalevi J. Holsti, *Peace and War: Armed Conflicts and International Order 1648–1989*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1991), 3.

¹⁰⁶⁵ Faruk Sönmezoğlu, *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*, 4. bs., (İstanbul: Filiz Kitabevi, 2005), 413.

¹⁰⁶⁶ Bkz. Quincy Wright, *A Study of War*, (Chicago: University of Chicago Press, 1964).

¹⁰⁶⁷ Bkz. Karl W. Deutsch ve Dieter Senghass, “A Framework for a Theory of War and Peace”, *The Search for World Order: Studies by Students and Colleagues of Quincy Wright*, Albert Lepawsky, Edward H. Buehrig, Harold D. Lasswell (Ed.), (New York: Appleton-Century-Crofts, 1971), 23-46.

¹⁰⁶⁸ Holsti, *Peace and War: Armed Conflicts and International Order 1648–1989*, 307.

¹⁰⁶⁹ Bkz. Thomas Hobbes, *Leviathan or the Matter, Forme, and Power of a Common-wealth Ecclesiasticall and Civill*, Roy Hay (Ed.), (London: McMaster University Archive, 1651).

¹⁰⁷⁰ Hobbes, *Leviathan or the Matter, Forme, and Power of a Common-wealth Ecclesiasticall and Civill*, 77.

Hobbes'e göre bu nedenler sürekli olarak insanları birbirleriyle savaşmaya itmektedir. Bu savaş "herkesin herkesle, herkesin herkese karşı savaşı"dır (bellum omnium contra omnes). Bu durumda "insan insanın kurdudur" (homo homini lupus). Genel bir güvensizlik durumu oluşturan bu durum, insanın ana güdüsü olan kendini varlığını korumayı istemesine aykırıdır. İnsanların sürekli birbirlerinden korkarak yaşadıkları bu "doğa hali"nden kurtuluşun tek yolu mutlak bir otoriteye sahip olan ve her şeye gücü yeten devleti (yani Leviathan'ı)¹⁰⁷¹ oluşturmalarına bağlıdır. Zira Hobbes'e göre, herkesin boyun eğeceği ortak bir iktidarın bulunmadığı yerde yasa yoktur, yasanın olmadığı yerde de adil olan ve olmayan ayrımı da bulunmamaktadır ve hiçbir egemen güç, yokluğu kadar zararlı değildir. Bu yüzden, insanlar, özgürlükleri açısından bazı kısıtlamalar getiren, ancak bireysel olarak elde edemeyecekleri bir kolektif güvenliği kendilerine sağlayacak olan "devlet"i oluştururlar. İşin ilginç yanı, insanlar, bunu mantıkları gereği değil, korkuları gereği yaparlar ve sonuçta kendilerini birbirlerinden ve dış tehditlerden koruyacak olan Leviathan'ı (devlet) oluştururlar. Bununla beraber, insanlar kendi aralarındaki "doğa hali"ne son vermekle birlikte bir başka "doğa hali"ni de yeniden kurmuş olurlar. Hobbes bunu şöyle anlatmaktadır:

*"...Rastgele insanların bir diğerine karşı savaş durumunda buldukları bir dönem hiç olmamasına rağmen, bütün dönemlerde, krallar ve hükümlerlik sahibi kişiler, bağımsız oluşları nedeniyle, sürekli bir kıskançlık içinde olup birbirlerine silahlarını doğrultmuş ve gözlerini dikmiş gladyatörler gibidirler; yani, krallıklarının sınırlarına kalelerini, ordularını ve topraklarını dikmişler ve komşularına sürekli casuslar göndermişler-dir; [ki] bu bir savaş duruşudur."*¹⁰⁷²

İdealist felsefeci Immanuel Kant bile bu durumu doğrularcasına "bir arada yaşayan insanlar arasında tabii hâl bir barış hâli değil, her zaman ilan edilmiş olmasa bile her an patlayabilecek gibi görünen bir savaş hâlidir"¹⁰⁷³ diyerek, savaşın "doğal bir hâl", buna karşılık barışın ise aslında bir "medeniyet hâli" olduğuna dikkat çekmiştir. Hobbes'un bu görüşleri uluslararası alana taşındığında klasik gerçekçi dünya tüm çıplaklığıyla karşımıza çıkmaktadır. Buna

¹⁰⁷¹ "Leviathan", kutsal kitapta (Eski Ahit) geçen bir deniz canavardır. Yeryüzünde onun gücüyle kıyaslanacak bir başka güç yoktur. Hobbes'un eserinin kapak kompozisyonunda Leviathan şöyle resmedilmiştir: Arka planda dağların ardından yarı beline kadar doğrulan başı taçlı bir dev görülmektedir. Uzun saçlı, bıyıklı bu dev sabit bakışları, hafif alaycı gülümseyişiyle bir kralı anımsatmaktadır. Dev'in kolları ve göğsü birbiri üstüne yığılmış binlerce insan başından oluşmuştur. Dev sağ elinde bir kılıç, sol elinde de piskoposluk sembolünü tutmaktadır. Dağlarından ardından yükselen devin önünde kırlar, ormanlar, ırmaklar uzanırken; daha ilerde de surları, kaleleri, kilisesiyle bir şehir maketi görünmektedir.

¹⁰⁷² Hobbes, *Leviathan or the Matter, Forme, and Power of a Common-wealth Ecclesiasticall and Civill*, 78-79.

¹⁰⁷³ Immanuel Kant, *Ebedi Barış Üzerine Felsefi Bir Deneme*, Yavuz Abadan, Seha L. Meray (çev.), (Ankara: Dış Münasebetler Enstitüsü Yayınları, 1960), 17.

göre, uluslararası sistemin “doğa hali”, devletlerin birbirleri ile kıyasıya ve sınır tanımayan bir mücadeleye giriştiği bir savaş halidir. Bu mücadelede sınır uluslararası hukuk ve moral değerlerden çok, monarkların egemen siyasal iradeleridir. İşte bu nedenle Hobbes içsel anarşinin düzenlenebileceğine dair inancını uluslararası anarşi açısından taşımamaktadır. Çünkü eşit statüdeki egemen birimlerden yani devletlerden hiçbirisi, aralarındaki çatışmaları çözecek bir üst otorite tanımamaktadırlar.¹⁰⁷⁴ Zira, doğa hallerindeki bireylerin aksine, egemen devletler küresel güvenlik garantileri karşılarında bağımsızlıklarını terk etmeyi kabul etmezler. Bunun nedeni uluslararası doğa halinin bireyler arasındaki orijinal doğa hali kadar tehlikeli ve tehdit edici olmamasıdır. Çünkü gücü ve olanakları sınırlı tek tek bireylerin aksine, devletler çok sayıda bireyin kolektif gücünü kullanarak grubun tümüne güvenlik ve özgürlük sağlayabilmektedirler. Fakat bunun maliyeti egemen devletler arasında sürekli ve garantili barışın sağlanamaması; aksine potansiyel savaşın varlığı sonucunu doğurmaktadır. Çünkü, devletler, diğerleri kendilerinden güçlü oldukça, kendilerini zayıf hissederler. Devletlerin güvenlik ve korunma içgüdüleri kendisini komşularından daha güçlü hale getirmesini talep eder. Hiçbir devlet gücünü, diğerlerinin zararına olma durumu hariç kullanamaz, arttıramaz ve sağlamlaştırılmaz.¹⁰⁷⁵ Diğer bir ifadeyle, devletlerin askeri güçlerini arttıracak bu tür politikalar izlemek suretiyle kendi güvenliklerini daha yüksek düzeyde tutmaya çalışması, diğer devletlerin kendilerini daha güvensiz hissetmelerine sebep olmaktadır ki uluslararası politika literatüründe bu durum “güvenlik ikilemi”¹⁰⁷⁶ (security dilemma) olarak adlandırılmaktadır.

¹⁰⁷⁴ Sönmezoğlu, *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*, 109.

¹⁰⁷⁵ Arend Lijphart (Ed.), *World Politics: The Writings of Theorists and Practitioners, Classical and Modern*, (Boston: Allyn&Bacon, Inc., 1971), 44'ten aktaran Mustafa Aydın, “Uluslararası İlişkilerin ‘Gerçekçi’ Teorisi: Kökeni, Kapsamı, Kritiği”, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 1/1 (Bahar), (2004), 45-46.

¹⁰⁷⁶ Uluslararası politikada “güvenlik ikilemi” olgusunu ele alan yazarların başında John H. Herz gelmektedir. Yazar, söz konusu ikilemi insanın doğuştan gelen “per se” (kendiliğinden/bizatihi kendi başına) anti-sosyal vasıflarına değil, içinde insanların ve grupların yaşadığı toplumsal bir bağ ve anarşi düşüncesine dayandırmaktadır. Dolayısıyla “güvenlik ikilemi”, psikolojik bir nitelikten ziyade yapısal bir nitelik olarak değerlendirilebilir. Herz'e göre, insanlar ne zaman daha yüksek bir birimde örgütlenmeksizin bir arada yaşasalar, her insanın, grupların veya onların liderleri arasında “güvenlik ikilemi” durumu her zaman ortaya çıkmıştır. Böylesi kümeler içinde yaşayan gruplar ya da bireyler, güvenliklerini, diğer grupların saldırısından, egemenlik altına almasından ya da yok etmesinden sakınmak durumundadırlar ki genellikle zaten bu endişeyi hissederler. Gruplar ya da bireyler, egemenliklerini böylesi bir saldırıdan korumaya çalışmak ve diğer güçlerin etkilerinden kaçınmak amacıyla giderek daha fazla güç elde etmeye yönelirler. Zamanla bu durum, diğerlerini daha fazla güvensiz hale sokar ve onları daha olumsuz bir duruma sürüklenmemek için hazırlık yapmaya zorlar. Böylelikle, hiç kimse böylesi bir mücadele gerektiren bir dünyada kendisini bütünüyle güvenlikte hissedemeyeceğinden, diğer bir deyişle mutlak bir güvenlikten ya da ontolojik güvenlikten söz edilemeyeceğinden, güç elde etme yarışı rekabete yol açacak ve böylelikle “güvenlik ikilemi” oluşacaktır. Diğer bir deyişle, güç elde etme ya da onu arttırma, algılanan tehdidi ve endişeyi ortadan kaldırmayacak, karşılıklı olarak adeta bir “tehdide tehdit” durumu oluşacaktır ki bunun diğer adı “güvenlik ikilemi”dir. Uluslararası politikada ortaya çıktığından bu yana “güvenlik ikilemi” olgusunun anlaşılabilmesi konusunda önemli bir katkı da Robert Jervis'ten gelmiştir. “Güvenlik ikilemi”ni, “oyun teorisi” kavramlarıyla

Neorealizmin kurucusu Kenneth N. Waltz ise, *Man, the State and War: A Theoretical Analysis* (İnsan, Devlet ve Savaş: Teorik Bir Analiz)¹⁰⁷⁷ adlı eserinde uluslararası ilişkilerin ve savaş olgusunun analiz edilmesinde birey, devlet ve uluslararası sistem düzeyinde inceleyerek savaşı olgusunu anlamada önemli bir adım atmıştır. Daha sonra 1979 yılında yayınladığı *Theory of International Politics* (Uluslararası Siyaset Teorisi)¹⁰⁷⁸ adlı eseriyle neorealizme ilişkin temel tezlerini ortaya koyan Waltz, o güne kadar bir sonuç olarak bakılan ve anarşik bir ortam olarak görülen uluslararası sistemin, devletlerin davranışlarını sınırladığını ilk defa ileri sürmüş ve savaş olgusunu da bu gerçeklik içinde değerlendirmiştir. Uluslararası sistemin yapısının anarşik olduğunu kabul eden ve savaşı da uluslararası sistemin anarşik yapısının sonucu olarak değerlendiren Waltz'a göre, devletlerin davranış kalıplarını açıklayabilmek için uluslararası sistemin yapısına bakmak gerekir. Sistemin anarşik özelliği devletleri varlıklarını sürdürebilme sorunuyla karşı karşıya bırakmaktadır. Bu yapı içerisinde her devletin temel amacı varlığını sürdürmektir. Uluslararası sistemin bu yapısı, sistem düzeyindeki sonuçların belirleyicisi olma özelliğinden dolayı, bazı davranış kalıplarını teşvik ederek ya da kısıtlayarak olaylara ve sonuçlara doğrudan etki etmektedir. Bu nedenle de uluslararası sistemin yapısı devletlerin dış politikalarını şekillendiren en önemli faktördür (Billiard ball model/Bilardo topu modeli).¹⁰⁷⁹ Sistem ile devlet davranışı arasındaki bu bağlantı, devletlerin güçleri açısından da önem taşımaktadır. Sistemin yapısı, gücün devletler arasındaki dağılımıyla doğrudan ilintilidir ve kapasite dağılımları farklı uluslararası sistemleri açıklayabilmekte anahtar rolündedir. Buradan hareketle Waltz, uluslararası sistemdeki değişimlerin devletler arasındaki güç dağılımının değişimiyle meydana geldiğini söyleyerek, savaşı da bu değişimin temel aracı olarak görmektedir. Yazara göre, tarihsel olarak uluslararası politikanın yapısındaki sistemsel dönüşümler büyük güçlerin yükselişi ve düşüşleriyle (yani büyük savaşlarla) gerçekleşmektedir.¹⁰⁸⁰ Waltz, ayrıca, devletler arasındaki güç dengesinin, uluslararası sistemin temel bir

analiz eden Jervis, şayet savaş masraflı ve işbirliği de fayda getiriyor ise olası düşmanlar arasındaki ilişkileri kızdırmak yerine ilişkileri iyileştirecek politikalar izleyerek bu ikilemin üstesinden gelinmesini sağlayacak güçlü nedenlerin olacağını savunmaktadır. Daha geniş bilgi için bkz. John H. Herz, "Idealist Internationalism and the Security Dilemma", *World Politics*, 2/2 (January), (1950), 157-180; Robert Jervis, "Co-operation Under the Security Dilemma", *World Politics*, 30/2 (January), (1978), 167-214.

¹⁰⁷⁷ Kenneth N. Waltz, *Man, the State and War: A Theoretical Analysis*, (New York: Columbia University Press, 1959).

¹⁰⁷⁸ Kenneth N. Waltz, *Theory of International Politics*, (Reading: Addison&Wesley Publishing Company, 1979).

¹⁰⁷⁹ Uluslararası politikada devletlerin davranışlarını belirleyen nedenlerin onların içsel dinamiklerinden çok diğer devletlerle giriştiği etkileşimlerden doğduğunu savunan ve neorealist temele oturan bu modelde uluslararası sistem bir bilardo masasına, devletler de bilardo toplarına benzetilmektedir. Buna göre, masadaki herhangi bir topa etki uygulandığında (harekete geçtiğinde), söz konusu top, yolu üzerindeki diğer toplara çarpacak, ancak topun yapacağı hareketler bilardo masasının kenarlarıyla, diğer bir deyişle uluslararası sistemin sınırlarıyla bağlı kalacaktır. Sistemin sınırları ise, güç dengeleriyle oluşmuş olan yapıya karşılık gelmektedir.

¹⁰⁸⁰ Waltz, *Theory of International Politics*, 94-111.

özelliği olduğunu ve denge bozulsa bile başka bir şekilde yeniden kurularak devam ettiğini kabul etmektedir. Ancak, güç dengesindeki değişiklikler, sistemin ana özelliği olan anarşik yapısını hiçbir zaman değiştirmemektedir/değiştirememektedir.

Waltz'ın bu tespitleri önemlidir, zira, uluslararası sistemde tüm devletlerin üstünde bir üst gücün bulunmaması nedeniyle güvenlik ikilemi içinde yaşayan devletler, kendi güvenliklerini tahkim etme ve güçlerini arttırmanın peşindedirler. Uluslararası sistemin bu anarşik yapısı devletleri varlıklarını sürdürebilme sorunuyla karşı karşıya bırakmaktadır. Bu yapı içerisinde devletler çeşitli ittifaklar ve koalisyonlar kursalar bile, varlıklarını sürdürmek için temelde kendi olanaklarına dayanmak zorundadırlar. Neticede, sürekli olarak devletler arası güvensizlik, rekabet ve çıkar çatışmalarına sahne olan bu yapıda çatışmaların nihai çözümü de (egemen ve bağımsız devletler, aralarında arabuluculuk yapabilecek bir üst otorite tanımadıkları için) ancak “savaş”la gerçekleşmektedir. Yani savaş olgusu bizatihi devlet olmanın tabiatı gereği (egemenlik ve bağımsızlık) yapısal ve ontolojik bir gerçektir ve çağlar boyunca da bu hiç değişmemiştir.

1789 Fransız Devrimi ve Napolyon Savaşları'yla birlikte zorunlu askere alma yoluyla oluşturulan kitlesel ordu modelinin belirginleşmesi ve milliyetçilik akımı, savaş olgusuna yeni boyutlar eklemiştir. Zira, Napolyon'dan önceki dönemlerde krallar, hanedanlar veya diğer yönetici elitler, toprak ya da ticari çıkarları ciddi biçimde tehlikeye dönüştüğünde savaşa başvurmuşlardır. O dönemlerde savaşlar, halk için dayanılmaz bir nitelik taşımamaktaydı ve savaş olanaklarının dar olması savaşların genişlemesine de engel oluyordu. Dolayısıyla, meslekten ve sınırlı sayıda subay ve askerler tarafından yürütölen savaşların, toplumun bütününe etkisi dolaylı ve sınırlı kalmaktaydı. Oysa ki Napolyon Savaşları'yla birlikte XX. yüzyıla uzanan süreçte (I. ve II. Dünya Savaşları'yla) savaş olgusu dehşetengiz boyutlara ve görünümlere ulaşmıştır. Artık savaş ve savaş hazırlıkları, kendi ekonomisini oluşturun (savaş ekonomisi), halk kitlelerinin de katıldığı, cephe gerisine de yansıyan, gelişmiş teknolojilerin kullanıldığı etkin ve bir o kadar da yıkıcı bir dış politika aracı hâline gelmeye başlamıştır. Örneğin, II. Dünya Savaşı'nın sona erdiği 1945 yılından 2001'e kadar saptanabilen en az 140 savaş yaşanmış ve bu savaşlarda 45 milyondan fazla insan hayatını kaybetmiştir. Bu insanların yaklaşık 28 milyonunun çatışmalarda ölmesi ve geriye kalan 17 milyon insanın ise savaşların neden olduğu açlık, hastalık, mültecilik vb. nedenlerle hayatlarını kaybetmesi işin trajik boyutunu oluştururken; bu dönemin ve bu dönemde var olan uluslararası ilişkilerin niteliğinin –sıcak– savaşın olmadığı bir “Soğuk Savaş”ı yansıtmaması ise işin ironik boyutunu oluşturmaktadır. 1990'lı yıllara gelindiğinde ise, Soğuk Savaş'ın sonunda bile, savaş yıkıcılığını ve yaygınlığını kaybetmemiş, aksine savaş ve savaş için hazırlık, modern devletin vazgeçilmez uğraşı ve ekonomik dayanaklarından biri hâline gelmiştir. Zira, büyük devletlerce silah satımı (özellikle demokratik devletlerce) hâlâ uluslararası

ticaretin belli başlı ve en karlı konusudur. Nitekim, Stockholm Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü'nün (SIPRI) raporlarına göre, XX. yüzyılın son yılında silahlanmaya harcanan para 757 milyar dolar, XXI. yüzyılın ilk yılında ise silahlanmaya harcanan para 772 milyar dolardır. 1992–2001 döneminde silahlanmaya ayrılan para ise 7 trilyon 625 milyar dolardır. “Modern”likten “postmodern”liğe küresel bir geçişin olduğu günümüzde ise savaş olgusu genel bir hâl almıştır. Zaman zaman ve bazı yerlerde düşmanlıklar ortadan kalksa da, silahlı şiddet sürekli bir olasılık olarak hep mevcut, her zaman ve her yerde patlamaya hazır olagelmıştır. Dolayısıyla, Thomas Hobbes’un da dikkat çektiği gibi, savaşın doğası bizzat çatışmanın kendisinde değil, aksi yönde bir güvence olmadığı sürece, çatışmaya yönelik var olan eğilimde/yapıda gizlidir ki, bu durum insanlığın gerçek bir barış hayali hatta umudu beslemesini engelleyecek denli savaş ve barış arasındaki ayrımı aşındıran bir genel küresel savaş hâlidir.

Öte yandan, uluslararası politikada askeri güç, düşmanın direnme kararını kırmak bakımından önemli olmakla birlikte, çoğu kez fiilen kullanılmamaktadır. Herhangi bir dış politika eyleminden önce olduğu gibi, askeri yöntemlere başvurmadan önce de, maliyet ve risk hesaplarının yapılması ve davranış biçimlerinin ondan sonra saptanması olağan-dır. Öteki eylemlerle karşılaştırıldığında, savaşlar çok riskli ve yüksek maliyetli olduklarından, ulaşılmak istenen amacın buna değer olup olmadığı iyice hesaplanması gerekmektedir. Savaşa girişmeden önce, devletlerin başvurdukları yollar arasında hedef devlete/devletlere karşı zorlayıcı diplomasi uygulamak, içişlerine karışmak, siyasi skandallar yaratmak, hükümeti düşürme girişimlerinde bulunmak, yabancı ülkelerdeki hükümet düşmanlarını örgütlemek, silahlandırmak ve bu bağ-lamda terörizme destek vermek gibi çeşitli yollar bulunmaktadır. Günümüzde, devletlerin savaş riskine katılmadan bu şekildeki “yıkıcı faaliyetler” düzenlemek yoluna gitmeleri olayına sıklıkla rastlanmaktadır. Böylelikle, güçlü olmayan bazı devletler de bu yöntemlerle (özellikle de uluslararası terörizme verdikleri desteklerle), sahip oldukları silah gücünün çok üstünde bir mücadeleye girişme olanağı elde edebilmektedirler.¹⁰⁸¹

Kabul etmek gerekir ki, dün olduğu gibi bugün de, hemen hemen hiçbir devlet, kendisini çok uzun bir süre uluslararası sistemi etkileyecek çatışmaların dışında tutabilecek yeteneklere sahip bulunmamaktadır. Her ne kadar, kimi devletler, geleneksel olarak “bağlantısızlık” veya “tarafsızlık” politikası izleyerek kendilerine uzun sayılabilecek barış dönemleri sağlayamaya çalışsalar da; bu tür politikalar her ne pahasına olursa olsun güce kesinlikle başvurulmayacağı anlamına da gelmemektedir. Bu konuda en iyi örnek İsviçre'nin tutumudur. Bir buçuk yüzyılı aşan bir süreden beri “sürekli tarafsızlık” statüsünü sürdüren İsviçre, bağımsızlığını güvence altında tutabilmek için aktif bir savunma gücünü

¹⁰⁸¹ Mehmet Gönlübol, *Uluslararası Politika: İlkeler, Kavramlar, Kurumlar*, 5. bs., (Ankara: Siyasal Kitabevi, 2000), 159.

devamlı olarak ayakta tutmayı gerekli görmüştür.¹⁰⁸² Uluslararası politikada hemen her devlet yaşamsal çıkarları söz konusu olduğunda güç kullanmakta, savaşa başvurmaktadır. Öyle ki, egemen devletler, Birleşmiş Milletler (BM) örgütünün kurucu belgesine bile, devletlerin ortaklaşa ya da tek başına “meşru müdafaa/savunma” hakkını saklı tuttıklarını belirten hükümlerin konulması gereğini duymuşlardır. Nitekim, buradan hareketle, Michael J. Glennon da bir çalışmasında, 1945–1999 yılları arasında BM’ye üye devletlerden 126’sının 291 kez devletlerarası çatışmaya girdiğini ve bu çatışmalar sonucunda 22 milyona yakın insanın hayatını kaybettiğine dikkat çekerek, uluslararası sistemin 1945’ten bu yana birisi “de jure” ve diğeri “de facto” olmak üzere iki farklı sistemin paralel bir evreninde yaşamaya başladığını ileri sürmektedir. Glennon, “de jure” sistemde var olan BM Andlaşması’nın 2/4. maddesi kapsamındaki kuvvet kullanma yasağının, “de facto” sistemde o kadar çok ihlal edilmesi sonucunda ortadan kalktığını ve bunun doğal sonucu olarak da BM Andlaşması’nın 51. maddesinin hiçbir pratik değere sahip olmadığını ileri sürmektedir.¹⁰⁸³

Sonuç

Sonuç olarak bakıldığında, dün olduğu gibi bugün de kaba güç ve çıkar, uluslararası ilişkilerin hâlâ en önemli ögesi olmaya devam etmektedir. Uluslararası politikada hemen her devlet yaşamsal çıkarları söz konusu olduğunda son kertede güç kullanabilmekte, savaşa başvurabilmektedir. Dolayısıyla savaş olgusu insanlık tarihinin olağan ve düzenli deneyiminin bir sonucudur ve en istikrarlı sistemler bile savaşı –ya da daha iyimser bir yaklaşımla söylersek– çatışmayı dışlamaz. Diğer bir deyişle, uluslararası ilişkilerde savaş olağan, barış ise istisnadır (İdealistler ise bunun tam tersini iddia etmektedirler). Kaldı ki, bir disiplin olarak Uluslararası İlişkiler’in doğuşunun, varlığının ve gelişiminin temelinde de “savaş” ve “barış” olguları yer almaktadır.

İnsanoğlu yeryüzünde var olduğundan bu yana, hem birey olarak hem toplum olarak kendisinden farklı olanı baskılamaya, kontrolü altına almaya, kendi değerlerini empoze etmeye, çıkarlarını ve üstünlüğünü korumaya çalışmaktadır. Michael Dibdin, *Dead Lagoon* (Ölü Lagün) adlı romanında¹⁰⁸⁴ bu gerçekliği şöyle ifade etmektedir: “Gerçek düşmanlar olmadan, gerçek dostlar olmaz. Ne olmadığımızdan nefret etmediğimiz sürece, ne olduğumuzu sevemeyiz. Bunlar, yüzyıldan fazla bir süredir devam eden duygusal kesitten sonra büyük bir ıstırapla yeniden keşfettiğimiz eski gerçeklerdir...” Habil ile Kabil’den¹⁰⁸⁵ Usame Bin Ladin’e; Roma’dan Osmanlı’ya, “ulus-devlet”ten

¹⁰⁸² Gönlübol, *Uluslararası Politika: İlkeler, Kavramlar, Kurumlar*, 171-172.

¹⁰⁸³ Bkz. Michael J. Glennon, “The Fog of Law: Self-Defense, Inherence, and Incoherence in Article 51 of the United Nations Charter”, *Harvard Journal of Law and Public Policy*, 25/2 (Spring), (2002), 539-558.

¹⁰⁸⁴ Michael Dibdin, *Dead Lagoon*, (New York: Knopf Doubleday Publishing Group, 1996).

¹⁰⁸⁵¹⁰⁸⁵ “Habil ile Kabil”in hikâyesi, Eski Ahit’te, Kur’an-ı Kerim’de ve hadislerde yer alan eski bir mit’tir. Kabil, Hz. Âdem’in ve Hz. Havva’nın büyük, Habil ise küçük oğullarıdır. Kabil çiftçi, Habil

“küreselleşme”ye varan bütün olaylar ve sistemler dizgesi hep bu dinamik üzerinden yürümektedir. Dolayısıyla, insanlar ve toplumlar arasında “ebedi barış”ı kurgulamak boşuna bir çaba ve ütopyadır. Her “barış” ona “barış” diyenlerin çıkarlarını temsil ettiği için “barış”tır (“*Pax Romana*”, “*Pax Ottomana*”, “*Pax Britannica*”, “*Pax Americana*”, “*Versay Barışı*” gibi olgular/olaylar bu gerçekliğin en açık ispatıdır). Yani “barış”ın ne anlamı ne de kapsayıcılığı mutlak değildir, görecelidir. İnsanlar ve toplumlar arasında olan biten her şey “güç ve çıkar mücadelesi”dir ki bunun doğal sonucu da ya “savaş” ya da “geçici”, “kısmi”, “göreceli” bir barış’tır. Dolayısıyla yeryüzünde “savaş”, Kant’ın da dediği gibi, “... ya ortada savaşılacak bir şey kalmayınca ya da yeryüzünün her köşesinde genel kabul gören yeni bir törel anlayış sağlanınca sona erecektir.”

Kaynaklar

Aydın, Mustafa, “Uluslararası İlişkilerin ‘Gerçekçi’ Teorisi: Kökeni, Kapsamı, Kritiği”, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 1/1 (Bahar), (2004), 33-60.

Clausewitz, Carl von, *Savaş Üzerine*, Şiar Yalçın (Çev.), İstanbul: Eriş Yayınları, 2003.

Deutsch, Karl W. Deutsch ve Senghass, Dieter, “A Framework for a Theory of War and Peace”, *The Search for World Order: Studies by Students and Colleagues of Quincy Wright*, Albert Lepawsky, Edward H. Buehrig, Harold D. Lasswell (Ed.), New York: Appleton-Century-Crofts, 1971, 23-46.

Dibdin, Michael, *Dead Lagoon*, New York: Knopf Doubleday Publishing Group, 1996.

Glennon, Michael J., “The Fog of Law: Self-Defense, Inherence, and Incoherence in Article 51 of the United Nations Charter”, *Harvard Journal of Law and Public Policy*, 25/2 (Spring), (2002), 539-558.

Gönlübol, Mehmet, *Uluslararası Politika: İlkeler, Kavramlar, Kurumlar*, 5. bs., Ankara: Siyasal Kitabevi, 2000.

ise çobandır. Kabil’in, kardeşi Habil’i öldürdüğüne ve tarihteki ilk katil olduğuna inanılır. Diğer bir deyişle, yeryüzünde “kanı dökülen ilk insan”ın Habil, “kan döken ilk insan”ın ise Kabil olduğuna inanılmaktadır. Hikâyeye göre, Kabil tanrıya o yılki hasadını, Habil ise yeni doğan koyunlarını adar. Tanrı Habil’in adağını kabul eder fakat Kabil’inkini kabul etmez. Bunun üzerine içinde kıskançlık uyanan Kabil’in nefsi kardeşini öldürmeye teşvik eder ve kardeşi Habil’i öldürür. Böylelikle, yeryüzünde hem “ilk çatışma”, hem “ilk cinayet”, hem “ilk kardeş katli” yaşanır.

- Güvenç, Bozkurt, “Barış Kültürü mü? Yoksa Barış İçin Kültür mü?”, *Cogito*, 3/Kış, (1995), 25-28.
- Herz, John H., “Idealist Internationalism and the Security Dilemma”, *World Politics*, 2/2 (January), (1950), 157-180.
- Hobbes, Thomas, *Leviathan or the Matter, Forme, and Power of a Commonwealth Ecclesiasticall and Civill*, Roy Hay (Ed.), London: McMaster University Archive, 1651.
- Holsti, Kalevi J., *Peace and War: Armed Conflicts and International Order 1648–1989*, Cambridge: Cambridge University Press, 1991.
- Jervis, Robert, “Co-operation Under the Security Dilemma”, *World Politics*, 30/2 (January), (1978), 167-214.
- Kant, Immanuel, *Ebedi Barış Üzerine Felsefi Bir Deneme*, Yavuz Abadan, Seha L. Meray (çev.), Ankara: Dış Münasebetler Enstitüsü Yayınları, 1960.
- Koçer, Gökhan, “Savaş ve Barış: Temel Seçenekler”, *Uluslararası Politikayı Anlamak: Ulus-Devlet’ten Küreselleşmeye*, Zeynep Dağı (Der.), İstanbul: Alfa Yayınları, 2007, 78-124.
- Lijphart, Arend (Ed.), *World Politics: The Writings of Theorists and Practitioners, Classical and Modern*, Boston: Allyn&Bacon, Inc., 1971.
- Sönmezoğlu, Faruk, *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*, 4. bs., İstanbul: Filiz Kitabevi, 2005.
- Torun, Yıldırım, *Hugo Grotius’un Hukuk ve Siyaset Felsefesi*, İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2005.
- Waltz, Kenneth N., *Man, the State and War: A Theoretical Analysis*, New York: Columbia University Press, 1959.
- Waltz, Kenneth N., *Theory of International Politics*, Reading: Addison&Wesley Publishing Company, 1979.
- Wright, Quincy, *A Study of War*, Chicago: University of Chicago Press, 1964.